

Fakültesi Tıp Tarihi Enstitüsü (TY, nr. 36), British Museum (Or., nr. 2782/2) ve Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Esad Efendi, nr. 2457/2; Hacı Mahmud Efendi, nr. 5566; Mihrişah Sultan, nr. 342/2) çeşitli nüshaları bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 263; Naîmâ, *Tarih*, III, 345-348; Ahmed Rasim, *Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1910, II, 599-600; *Netâyicü'l-ezhâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 2760, 3386, 3923; *Osmanlı Müellifleri*, III, 204; Zeki Zeren, *Anatomi Sözlüğü ve Anatomi Terimleri*, İstanbul 1946, s. 55; a.mlf., "İbn Sina'nın Türk Anatomi Terimleri Üzerine", *İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası*, XV/2, İstanbul 1952, s. 585-589; Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim* (Kazancıgil), s. 128-129; Bedi N. Şehsuvaroğlu v.dğr., *Türk Tıp Tarihi*, Bursa 1984, s. 93-94; Ayşegül Demirhan, "Famous Turkish Physicians of the XVII th Century and Their Importance From the Point of Turkish Medicine", *Medical Bulletin*, XIV, İstanbul 1981, s. 136-142.

AYŞEGÜL DEMİRHAN ERDEMİR

EMİR-i DÂD

(أمير داد)

Selçuklular'da

başta devlet aleyhine işlenen cürümler olmak üzere şer'î davaların dışındaki örfî davalara hükümdar adına bakan görevli.

Emîr-i dâd Arapça emîr ile Farsça dâd (adalet) kelimelerinden oluşmuştur. Geleneksel Türk-İslâm hukukunun bir tezahürü olan Dîvân-ı Mezâlim'e bizzat sultanlar başkanlık ederlerdi. Ancak işlerin çoğalmasıyla bu divanda görülen davalara hükümdar adına emîr-i dâd (emîr-i adl, dâdbeg) bakmaya başladı. Emîr-i dâd kararlarını yanında oturan ulemâya danışarak verirdi. Onların hem örfî hem de şer'î hukuka dayanarak verdikleri bu kararların adlî hayatta çok önemli bir yeri vardı. Emîr-i dâd, çok güçlü ve nüfuzlu emirlerle vezirleri dahi tevkif ettirebilirdi. Nitekim I. Alâeddin Keykubad devrinde (1220-1237) Emîr-i Dâd Kemâleddin Kâmyâr, Zahîrüddin Mansûr ve Şemseddin adlı emirlerin mallarını müsâdere ederek kendilerini de sürgüne göndermişti (İbn Bîbî, s. 116). Yine Vezir Sâhib Tuğrâi ile Vezir Fahreddin Ali emîr-i dâd tarafından tevkif edilmişlerdi (a.g.e., s. 307).

Sultan Berkyaruk ile Muhammed Tapar arasında meydana gelen taht kavgaları sırasında önemli rol oynayan Ho-

rasan Emîri Habeşî b. Altuntak'ın kaynaklarda emîr-i dâd unvanıyla zikredilmesi (İbnü'l-Esîr, X, 296-297), büyük Selçuklular'da bu müessesenin mevcut olduğunu göstermektedir. Kirman Selçuklu Hükümdarı Tuğrul Şah b. Muhammed zamanında da (1156-1170) bu müessesenin mevcudiyetini koruduğu, Alâeddin Bozkuş adlı emîrin onun dâdbegi olduğu ve daha sonra atabeg olarak hizmet ettiği, ölümü üzerine de oğlu Kutbüddin Muhammed'in Berdesîr dâdbegi ve şahnesi tayin edildiği bilinmektedir (Muhammed b. İbrâhim, s. 39-42). Bunların her ikisi de nüfuzlu birer emîr olup devletin siyasî hayatında ve taht kavgalarında önemli rol oynamışlardır.

Dîvân-ı Mezâlim dolayısıyla dâdbeglik müessesesinin sadece merkezde ve büyük şehirlerde değil aynı zamanda küçük iktâ'larda da mevcut olduğu anlaşılmaktadır (Müntecebüddin Bedî, s. 20, 79). Emîr-i dâdların nâibleri, kurulan mahallî mezâlim mahkemelerine başkanlık ederek şikâyetleri dinler, adaleti, emniyet ve huzuru sağlar.

Emîr-i dâdlığın Anadolu Selçuklularında daha fazla önem kazandığı ve emîr-i dâdın protokolde atabegden sonra geldiği görülmektedir. I. Alâeddin Keykubad, hükümdarlığının ilk yıllarında Dîvân-ı Mezâlim'e bizzat başkanlık edip şikâyetleri dinlediği halde daha sonra işlerin yoğunluğu sebebiyle bu görevi bıraktı (İbn Bîbî, s. 93-95). Fahreddin Ali emîr-i dâdlıktan vezirliğe yükseldiği gibi emîr-i dâd Emînüddin Düleycânî aynı zamanda üstadüddârlık, evkaf hâkimliği ve mütevellilik gibi önemli görevleri de uhdesinde tutuyordu. Anadolu Selçuklularında emîr-i dâd, hem Dîvân-ı Mezâlim'de alınan kararları hem de kadıların verdiği hükümleri uygulamakla görevliydi. Kaynaklarda, Anadolu Selçuklularında bu görevi üstlenen kişiler arasında ayrıca Nusret, Yâkût ve Nizâmeddin adlı emîr-i dâdlardan söz edilmektedir.

Hârizmşahlar'da bu müessesenin yuluk (yuluğ), İlhanlılar'da ise yargu adıyla faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır. Hârizmşahlar'da Türk boylarına mensup kumandanların işlediği suçlara bakan mezâlim divanına "han" rütbesi verilen bir emîr başkanlık ederdi.

Memlükler'de örfî davalara hâcibler bakardı (Makrîzî, II, 219).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 296-297; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-'alâ'iyye*, s. 93-95, 116, 307, 655; Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-aḥbâr*, s. 41, 88, 102; Makrîzî, *el-Hıta*, II, 219; Muhammed b. İbrâhim, *Târîḫ-i Selâciḫa-i Kirmân* (nşr. M. Th. Houtsma), Leiden 1886, s. 39-42; Müntecebüddin Bedî, *'Atebetü'l-ketebe* (nşr. Muhammed Kazvîni — Abbas İkbâl), Tahran 1329 hş., s. 20, 79; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 34, 44, 90, 98; M. C. Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, İstanbul 1961, s. 147; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1971, s. 460, 466-467; a.mlf., *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1988, s. 22, 45, 132, 174; a.mlf., "İktâ", *İA*, V/2, s. 956; Hasan-ı Enverî, *İştlâḫât-ı Dîvânî-yi Devre-yi Gâznevî ve Selcûkî*, Tahran 2535 şş., s. 203-204, 227; Aydın Taneri, *Celâlü'd-dîn Hârizmşâh ve Zamanı*, Ankara 1977, s. 135; Şemin Şerîk Emîn, *Ferheng-i İştlâḫât-ı Dîvân-ı Devrân-ı Moğol*, Tahran 1357 hş., s. 270-271; Cl. Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler* (trc. Yıldız Moran), İstanbul 1979, s. 226, 228, 267, 334; Erdoğan Merçil, *Kirman Selçukluları*, İstanbul 1980, s. 113-114; Mehmet Altay Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, Ankara 1983, II, 210; Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti* (trc. Azer Yaran), Ankara 1988, s. 265-267; Abdülkerim Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi*, Ankara 1990, s. 20-21.

AYDIN TANERİ

EMİR GAZİ

(ö. 528/1134)

Dânişmendli hânedanının en nüfuzlu hükümdarlarından (bk. DÂNİŞMENDLİLER).

EMİR GİYÂSEDDİN

(أمير غياث الدين)

Ebül-Yakîn Emîr Gıyâsüddîn Muhammed b. Hüseyin b. Muhammed Hüseyin Esterâbâdî (ö. 852/1449'dan sonra)

Hurûflüğün önemli şahsiyetlerinden.

İran'ın kuzeydoğusundaki Gürgân bölgesinde bulunan Esterâbâd şehrinde muhtemelen 790-799 (1388-1396) yılları arasında doğdu. Annesi, Hurûflüğün kurucusu Fazlullah-ı Hurûfî'nin başhalifesi Ali el-A'lâ'nın kız kardeşidir. Babası Hüseyin b. Muhammed hakkında ise kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur.

Emîr Gıyâseddin, mensup olduğu Hurûfî fırkasının fikirlerini yaymak maksadıyla Hurûflüğün merkezi Tebriz'den ayrılarak birçok yeri ziyaret etti. Fazlullah-ı Hurûfî'nin torunu Emîr Nûrullah ile birlikte gittiği Bitlis'te diğer Hurûfî liderleriyle tanışarak görüş alışverişinde bulun-